O‘zbekiston Respublikasi
Maktabgacha va maktab
ta’limi vazirligi

ISSN: 2992-9008
UDK: 37

TA’LIM VA TARAQQIYOT

Ilmiy-uslubiy jurnali

2026-YIL 5-SON

www.journal.namspi.uz

Bosh muharrir: *Namangan davlat pedagogika instituti rektori B.E.Xusanov*
Mas'ul muharrir: *Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor M.R.Qodirxonov*
Mas'ul muharrir o'rinbosari0: *Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedogogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i J.A.Yuldashev*

T A H R I R H A Y ' A T I

Aniq va tabiiy fanlar: *k.f.d., prof. Sh.Abdullayev, f-m.f.d., dots. R.Xakimov, k.f.d., prof. N.Vohidova, k.f.d., dots. M.Qodirxonov, b.f.d., dots. A.Batashov, f-m.f.n., dots., T.Abdullayev, p.f.n., dots. M.Eshnazarova, p.f.n., dots. G'.Nafasov, p.f.n., dots. M.Boltayeva.*
Texnika fanlari: *t.f.d., prof. A.Umarov, t.f.d., prof. A.Qayumov, PhD, dots. Sh.Xudoyqulov, PhD, dots. Abdunazarov.*
Ijtimoiy-gumanitar fanlar: *s.f.d., prof. T.Fayzullayev, tar.f.d, prof. A.Rasulov. f.f.d., prof. M.Ismoilov, i.f.d., dots. N.Sotivoldiyev, t.f.n., dots. A.Isoqboyev, f.f.n., dots. O.Mamatov, t.f.n., dots. Z.Haydarov, PhD. J.Yuldashev, PhD. A.Abdullayev.*
Pedagogika fanlari: *p.f.d., prof. B.Xodjayev, p.f.d., prof. X.Najmiddinova, p.f.d., prof. T.Ismoilov, p.f.d., prof. S.Abdullayev. p.f.d., prof., M.Y.Sobirova, p.f.d., prof., R.Zamilova, p.f.d., prof. Sh.Xujamberdiyeva, p.f.d.,dost. M.Asqarova, PhD S.Jamoldinova, PhD, dots. M.Asranboyeva.*
Filologiya fanlari: *fil.f.d., prof. N.Uluqov, fil.f.d., prof. H.Usmanova, f.f.d., dots. X.Shokirova, p.f.n., dots. S.Misirov, p.f.n., dots. Sh.Ubaydullayev, PhD.,dots. P.Lutfullayev, PhD., dots. M.Yakubbayev.*

Texnik muharrir: R.Tursunov
Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko'chasi, 316-uy.
Pochta indeksi: 160136, ***Faks:*** (0369) 227-27-21,
Email: Info@namspi.uz

"Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnali elektron to'plam sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi ***Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi (AOKA)ning 2022-yil 25-oktabrdagi № 045044 raqamli guvohnomasi*** *asosida chop etiladi. Jurnal* ***Oliy Attestatsiya komissiyasining 2024-yil 30-noyabrdagi (№ 364/5) yig'ilishi qaroriga asosan pedagogika fanlari bo'yicha*** *falsafa fanlari doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish uchun tavsiya etilgan. UDK: 37, Xalqaro standartlashtirish raqami (ISSN): 2992-9008.*

Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma'lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

NAMANGAN DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI 2026

UDK: 796.5:378.091.3

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TALABALAR TURIZMINI RIVOJLANTIRISHNING TASHKILIY-PEDAGOGIK MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Yuldashev Ixtiyor Mamatovich
O'zDJTSU, Sport o'yinlari nazariyasi va uslubiyati
kafedrasi dotsenti v.b.
Email: **yuldashev3025@gmail.com**
ORCID: 0009-0007-4585-5618

Annotatsiya: *Maqolada O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida talabalar turizmini rivojlantirishning tashkiliy-pedagogik asoslari, turistik faoliyatning ta'lim-tarbiya jarayonidagi imkoniyatlari hamda uni tizimli tashkil etishga ta'sir qiluvchi omillar nazariy jihatdan tahlil qilingan. Mahalliy, MDH va xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari umumlashtirilib, talabalar turizmini rivojlantirishning motivatsion, tashkiliy-boshqaruv, faoliyatga yo'naltirilgan hamda monitoring-baholash komponentlarini birlashtiruvchi konseptual model taklif etilgan. Mazkur modelni oliy ta'lim muassasalarining hududiy va tashkiliy imkoniyatlariga moslashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *talabalar turizmi, oliy ta'lim, ichki turizm, tashkiliy-pedagogik mexanizm, ta'lim turizmi, turistik faoliyat, motivatsiya, pedagogik model.*

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ МЕХАНИЗМОВ РАЗВИТИЯ СТУДЕНЧЕСКОГО ТУРИЗМА В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Аннотация: *В статье представлен теоретический анализ организационно-педагогических основ развития студенческого туризма в высших образовательных учреждениях Узбекистана, его возможностей в образовательном и воспитательном процессе, а также факторов, влияющих на системную организацию туристской деятельности. Обобщены научные подходы отечественных, зарубежных исследователей и учёных стран СНГ. Предложена концептуальная модель развития студенческого туризма, объединяющая мотивационный, организационно-управленческий, деятельностный и мониторингово-оценочный компоненты. Разработаны практические рекомендации по адаптации модели к региональным и организационным условиям высших образовательных учреждений.*

Ключевые слова: *студенческий туризм, высшее образование, внутренний туризм, организационно-педагогический механизм, образовательный туризм, туристская деятельность, мотивация, педагогическая модель.*

NAMANGAN DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
"TA'LIM VA TARAQQIYOT" ILMIY-USLUBIY
JURNALI 2026-YIL 5-SON

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

IMPROVING ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL MECHANISMS FOR THE DEVELOPMENT OF STUDENT TOURISM IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract: *The article presents a theoretical analysis of the organizational and pedagogical foundations of student tourism development in higher education institutions in Uzbekistan, its educational potential, and the factors influencing the systematic organization of tourism activities. Scientific approaches proposed by Uzbek, CIS, and international researchers are reviewed and synthesized. A conceptual model integrating motivational, organizational and managerial, activity-oriented, and monitoring and evaluation components is proposed. Practical recommendations are developed for adapting the model to the regional and institutional conditions of higher education institutions.*

Keywords: *student tourism, higher education, domestic tourism, organizational and pedagogical mechanisms, educational tourism, tourism activities, motivation, pedagogical model.*

KIRISH

Zamonaviy oliy ta'lim tizimida talabalarning kasbiy bilim va ko'nikmalarini shakllantirish bilan bir qatorda ularning ijtimoiy faolligini oshirish, mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, madaniy dunyoqarashini kengaytirish hamda jamiyat hayotida faol ishtirok etishga tayyorlash muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Mazkur vazifalarni amalga oshirishda auditoriyadan tashqari ta'lim shakllari, amaliy faoliyatga asoslangan pedagogik yondashuvlar va talabalarning shaxsiy tajribasini boyitishga qaratilgan tadbirlar alohida ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan, talabalar turizmi oliy ta'lim muassasalarining ta'limiy, tarbiyaviy, madaniy-ma'rifiy va ijtimoiy vazifalarini o'zaro uyg'unlashtirish imkonini beruvchi faoliyat yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Talabalar turizmi o'z mazmuniga ko'ra faqat sayohat qilish, tarixiy obidalarni tomosha qilish yoki dam olish tadbirlarida ishtirok etish bilan cheklanmaydi. U talabalarning muayyan hududning tabiiy, tarixiy va madaniy xususiyatlarini bevosita o'rganishi, turli ijtimoiy muhitlar bilan tanishishi, jamoaviy faoliyat tajribasini egallashi hamda nazariy bilimlarini real hayotiy sharoitlarda mustahkamlashiga xizmat qilishi mumkin. Bunday faoliyatning pedagogik natijadorligi turistik tadbirlarning oldindan

belgilangan maqsadlar asosida rejalashtirilishi, ularning mazmuni ta'lim jarayoni bilan bog'lanishi va erishilgan natijalarning tegishli mezonlar orqali baholanishiga bevosita bog'liq.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

O'zbekistonda turizm sohasini rivojlantirish, ichki turistik imkoniyatlardan samarali foydalanish va aholining turistik faoliyatdagi ishtirokini kengaytirishga qaratilgan huquqiy asoslar shakllantirilgan. Jumladan, O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 18-iyuldagi O'RQ-549-son «Turizm to'g'risida»gi Qonuni turizm sohasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi asosiy normativ-huquqiy hujjatlardan biri hisoblanadi [1]. Mazkur qonunda turizmning turli shakllari, turistik faoliyat ishtirokchilarining huquq va majburiyatlari hamda xavfsizlikka oid umumiy talablar belgilangan. Bu esa oliy ta'lim muassasalarida talabalar turizmini tashkil etishning tashkiliy-huquqiy asoslarini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekistonning tarixiy shaharlari, madaniy meros obyektlari, tabiiy landshaftlari va hududiy turistik resurslari talabalar ishtirokida turli yo'nalishdagi sayohatlar, ilmiy-ma'rifiy ekskursiyalar, o'lkashunoslik tadbirlari va amaliy o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish uchun muhim imkoniyatlar yaratadi. Biroq bunday imkoniyatlarning mavjudligi talabalar turizmining pedagogik jihatdan samarali tashkil etilishini avtomatik ravishda ta'minlamaydi. Buning uchun oliy ta'lim muassasalarining tashkiliy resurslari, talabalar ehtiyojlari, turistik faoliyatning ta'limiy mazmuni, xavfsizlik talablari va natijalarni baholash mexanizmlari o'zaro muvofiqlashtirilishi zarur.

Xalqaro ilmiy tadqiqotlarda ta'lim turizmi talabalarning bilim olish tajribasini kengaytirish, madaniyatlararo muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish va o'quv jarayonini amaliy faoliyat bilan boyitish vositasi sifatida o'rganilmoqda. Xususan, S.X.Chen, L.Yu, S.W.T.Tse va Y.Zhang tomonidan 2025-yilda e'lon qilingan tadqiqotda ta'lim turizmining universitet talabalari rivojlanishiga ta'siri kognitiv, hissiy-qadriyatli va xulq-atvor

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

yo'nalishlari bo'yicha baholangan [10]. Tadqiqot natijalari turistik ta'lim dasturlari talabalarning turli o'quv natijalarini rivojlantirish imkoniyatiga ega ekanligini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, talabalar turizmini rivojlantirish masalasini faqat uning ta'limiy afzalliklarini tavsiflash orqali hal etib bo'lmaydi. Turistik faoliyatning samaradorligi uni tashkil etish shart-sharoitlari, talabalar ishtirokini rag'batlantirish usullari, mavjud resurslardan foydalanish darajasi hamda faoliyat natijalarini baholash tizimiga ham bog'liq. Ayniqsa, turli hududlarda joylashgan va har xil ta'lim yo'nalishlariga ixtisoslashgan oliy ta'lim muassasalari uchun umumiy tashkiliy tamoyillar bilan bir qatorda moslashuvchan mexanizmlarni ishlab chiqish zarurati yuzaga keladi.

Tadqiqotning maqsadi O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida talabalar turizmini rivojlantirishning tashkiliy-pedagogik omillarini nazariy jihatdan tahlil qilish hamda turistik faoliyatni rejalashtirish, tashkil etish, amalga oshirish va natijalarini baholash jarayonlarini o'zaro bog'lovchi konseptual modelni ishlab chiqishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Oliy ta'lim muassasalarida talabalar turizmini rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika, turizm nazariyasi, ta'lim menejmenti va yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan tadqiqotlar bilan bevosita bog'liq. Ilmiy adabiyotlarda talabalar turizmi turistik faoliyatning alohida shakli sifatida, ta'lim turizmi esa bilim va amaliy tajriba egallashga yo'naltirilgan sayohat faoliyati sifatida o'rganiladi. Ushbu tushunchalar o'zaro yaqin bo'lsa-da, ularning mazmuni va funksional vazifalari o'rtasida muayyan farqlar mavjud. Talabalar turizmi ishtirokchilarning ijtimoiy maqomi bilan bog'liq bo'lsa, ta'lim turizmida sayohatning maqsadi va pedagogik mazmuni ustuvor hisoblanadi. Shu sababli talabalar turizmini oliy ta'lim muassasalarining ta'limiy, tarbiyaviy va ijtimoiy vazifalari bilan uyg'unlashtirish uning pedagogik imkoniyatlarini kengaytiruvchi muhim shartlardan biri sifatida qaraladi.

Mahalliy olimlardan M.R.Boltaboyev, I.S.Tuxliyev, B.Sh.Safarov va S.A.Abduhamidov turizmning nazariy va amaliy asoslarini yoritib, turistik faoliyatning tashkiliy xususiyatlari, turizm turlari va uning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatini

tushuntirishga e'tibor qaratganlar [2]. Ushbu tadqiqotlar bevosita talabalar turizmining pedagogik mexanizmlariga bag'ishlanmagan bo'lsa-da, oliy ta'lim muassasalarida turistik faoliyatni rejalashtirish va boshqarishning umumiy nazariy asoslarini aniqlashtirishga xizmat qiladi.

Talabalar turizmining pedagogik mazmunini bevosita tadqiq qilgan D.Sh.Nafasov ushbu faoliyatni talabalarning dunyoqarashini kengaytirish, ijtimoiy tajribasini boyitish va shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash vositasi sifatida ko'rib chiqadi [3]. Muallifning yondashuvida turistik faoliyatning tarbiyaviy imkoniyatlari alohida o'rin egallaydi. Bunda turizm talabalarning bilim olish jarayonini amaliy tajriba bilan boyitish bilan bir qatorda, ularning axloqiy, estetik va jismoniy rivojlanishiga ham xizmat qilishi mumkinligi ta'kidlanadi. Mazkur qarash talabalar turizmini tashkil etishda faqat sayohat dasturlarining mazmuniga emas, balki ularning pedagogik maqsadlari va kutilayotgan natijalariga ham e'tibor qaratish zarurligini ko'rsatadi.

N.U.Axrorova talabalar turizmini rivojlantirishning strategik jihatlarini o'rganib, ta'lim muassasalari va turizm sohasi subyektlari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, turistik xizmatlarni talabalar ehtiyojlariga moslashtirish hamda turistik faoliyatni qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini shakllantirish masalalarini ilgari suradi [4]. Muallifning ilmiy yondashuvi talabalar turizmini rivojlantirishda alohida oliy ta'lim muassasasining imkoniyatlari bilan cheklanmasdan, turizm tashkilotlari, hududiy boshqaruv organlari va boshqa hamkorlar bilan muvofiqlashtirilgan faoliyatni yo'lga qo'yish zarurligini asoslash imkonini beradi.

K.Jahangirov O'zbekistonda ta'lim turizmini rivojlantirish masalalarini institutsional va infratuzilmaviy omillar bilan bog'liq holda tadqiq etgan [5]. Muallifning ilmiy qarashlarida oliy ta'lim tizimining xalqaro raqobatbardoshligi, ta'lim infratuzilmasi va xorijiy talabalarni jalb etish imkoniyatlari muhim o'rin tutadi. Mazkur tadqiqot asosan xalqaro ta'lim turizmiga qaratilgan bo'lsa-da, unda ilgari surilgan infratuzilmaviy va

tashkiliy yondashuvlar talabalar turizmini rivojlantirishning umumiy shart-sharoitlarini tahlil qilishda muayyan ilmiy ahamiyatga ega.

MDH mamlakatlari olimlaridan L.A.Zaytseva va N.V.Krasilnikova yoshlar va talabalar turizmini rivojlantirishning hududiy tajribasini o‘rganib, turistik dasturlarni amalga oshirishda oliy ta’lim muassasalari o‘rtasidagi hamkorlik, tashkiliy muvofiqlashtirish va ishtirokchilar ehtiyojlarini hisobga olish masalalariga alohida e’tibor qaratganlar [6]. Tadqiqotchilar tomonidan turistik dasturlarni amalga oshirish tajribasi va ishtirokchilar fikrlarining o‘rganilishi talabalar turizmini rivojlantirishda tashkiliy mexanizmlarning amaliy ahamiyatini ko‘rsatadi. Ayniqsa, turistik dasturlarni ta’limiy maqsadlar bilan bog‘lash, universitetlararo hamkorlikni rivojlantirish va mavjud tashkiliy to‘siqlarni bartaraf etish masalalari O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalari sharoitida ham ilmiy jihatdan dolzarb hisoblanadi.

Xorijiy tadqiqotlarda talabalar turizmining ta’limiy imkoniyatlari ko‘proq tajribaga asoslangan o‘qitish, madaniyatlararo muloqot, akademik motivatsiya va o‘quv natijalarini rivojlantirish nuqtayi nazaridan o‘rganilgan. Jumladan, S.Chau tomonidan 2021-yilda chop etilgan tadqiqotda ta’limiy sayohatlarning pedagogik va ijtimoiy-madaniy natijalari, ularni tashkil etishga yordam beruvchi omillar hamda mavjud cheklovlar tahlil qilingan [7]. Tadqiqotda sifat metodlaridan foydalanilganligi turistik faoliyatning natijadorligini baholashda ishtirokchilar tajribasi, o‘quv natijalari va tashkiliy shart-sharoitlarni birgalikda o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi.

S.Chau va L.Ren tomonidan 2024-yilda o‘tkazilgan tadqiqotda ta’limiy sayohat tajribasi, akademik motivatsiya, farovonlik va uzluksiz ta’limga munosabat o‘rtasidagi bog‘liqlik o‘rganilgan [8]. Tadqiqotda 321 nafar respondentning so‘rovnoma ma’lumotlari tahlil qilinib, ta’limiy sayohat tajribasining uzluksiz ta’limga munosabat bilan ijobiy bog‘liqligi aniqlangan. Bu natija talabalar turizmini rivojlantirishda motivatsion omillarni alohida tashkiliy-pedagogik komponent sifatida ko‘rib chiqish zarurligini asoslashga xizmat qiladi.

M.J.Stone va J.F.Petrick turistik tajribaning ta'limiy afzalliklariga bag'ishlangan ilmiy adabiyotlarni umumlashtirib, sayohat jarayonida egallanadigan bilim, madaniy tajriba va shaxsiy rivojlanish imkoniyatlarini nazariy jihatdan yoritganlar [9]. Ushbu yondashuv turistik faoliyatning ta'limiy qiymatini tushuntirishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, talabalar turizmini o'quv jarayonining amaliy imkoniyatlarini kengaytiruvchi faoliyat sifatida talqin qilishga xizmat qiladi.

S.X.Chen, L.Yu, S.W.T.Tse va Y.Zhang tomonidan olib borilgan tadqiqotda ta'lim turizmining universitet talabalari rivojlanishiga ta'siri bilim, hissiy-qadriyatli munosabat va xulq-atvor bilan bog'liq yo'nalishlarda o'rganilgan [10]. Tadqiqot natijalari turistik ta'lim dasturlarini auditoriya mashg'ulotlarini to'ldiruvchi amaliy ta'lim shakli sifatida ko'rib chiqish mumkinligini ko'rsatadi. Bu yondashuv talabalar turizmini tashkil etishda pedagogik natijalarni oldindan belgilash va ularni baholash mezonlarini ishlab chiqish zarurligini asoslashga xizmat qiladi.

Mahalliy, MDH va xorijiy tadqiqotlarning qiyosiy tahlili talabalar turizmini rivojlantirishda uchta asosiy ilmiy yondashuv mavjudligini ko'rsatadi. Birinchi yondashuv turistik faoliyatning ta'limiy va tarbiyaviy imkoniyatlarini asoslashga, ikkinchisi uning tashkiliy-boshqaruv hamda institutsional mexanizmlarini takomillashtirishga, uchinchisi esa turistik tajribaning pedagogik va ijtimoiy natijalarini baholashga yo'naltirilgan. Ushbu yondashuvlarning har biri talabalar turizmining muayyan jihatlarini yoritadi, biroq ularni oliy ta'lim muassasalari faoliyatida o'zaro bog'liq tizim sifatida qo'llash alohida metodologik yondashuvni talab etadi.

Shu munosabat bilan mazkur tadqiqotda talabalar turizmini rivojlantirishning motivatsion, tashkiliy-boshqaruv, faoliyatga yo'naltirilgan hamda monitoring-baholash komponentlarini birlashtiruvchi konseptual modelni ishlab chiqish maqsadga muvofiq deb topildi. Ushbu modelning asosiy vazifasi talabalar turizmini tashkil etish jarayonida pedagogik maqsadlar, tashkiliy resurslar, ishtirokchilar ehtiyojlari va natijadorlik ko'rsatkichlarini o'zaro muvofiqlashtirishdan iborat.

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot oliy ta'lim muassasalarida talabalar turizmini rivojlantirishning tashkiliy-pedagogik mexanizmlarini nazariy jihatdan asoslashga yo'naltirilgan bo'lib, unda tizimli, kompetensiyaviy va faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvlarning o'zaro integratsiyasiga tayanildi. Tadqiqotning metodologik asosini talabalar turizmining ta'limiy, tarbiyaviy, ijtimoiy va madaniy-ma'rifiy imkoniyatlarini o'zaro bog'liq pedagogik jarayon sifatida talqin etish tashkil qiladi. Bunda turistik faoliyat alohida tadbirlar majmui sifatida emas, balki talabalarning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy tajribasi va amaliy kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi tashkiliy-pedagogik tizim sifatida ko'rib chiqildi.

Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish, umumlashtirish va pedagogik modellashtirish usullaridan foydalanildi. Nazariy tahlil orqali talabalar turizmi va ta'lim turizmining mazmuniy xususiyatlari, ularning oliy ta'lim jarayonidagi vazifalari hamda turistik faoliyatning pedagogik natijadorligiga ta'sir etuvchi omillar o'rganildi. Qiyosiy tahlil yordamida xalqaro tadqiqotlarda ilgari surilgan yondashuvlarning umumiy va farqli jihatlari aniqlanib, ularni O'zbekiston oliy ta'lim muassasalari sharoitida qo'llash imkoniyatlari baholandi. Tizimlashtirish usuli turistik faoliyatni rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillarni muayyan guruhlarga ajratish, pedagogik modellashtirish esa ularning o'zaro aloqadorligini ifodalovchi konseptual tuzilmani ishlab chiqish uchun qo'llanildi.

Tadqiqot doirasida talabalar turizmini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar tashkiliy-boshqaruv, pedagogik-metodik, ijtimoiy-iqtisodiy, motivatsion, infratuzilmaviy va xavfsizlik yo'nalishlarida tasniflandi. Ushbu tasnif asosida turistik faoliyatni rejalashtirish, amalga oshirish va natijalarini baholash jarayonlarining o'zaro bog'liqligi tahlil qilindi. Bunda oliy ta'lim muassasalarining hududiy joylashuvi, ta'lim yo'nalishlari, moddiy-texnik imkoniyatlari va talabalar tarkibidagi farqlarni hisobga olish konseptual modelning moslashuvchanligini ta'minlovchi muhim metodologik shart sifatida belgilandi.

Tadqiqotning nazariy-tahliliy xususiyatidan kelib chiqib, talabalar o‘rtasida pedagogik tajriba yoki so‘rovnoma o‘tkazish nazarda tutilmadi. Shu sababli olingan natijalar empirik samaradorlik ko‘rsatkichlari sifatida emas, balki ilmiy adabiyotlarni umumlashtirish va pedagogik modellashtirish asosida shakllantirilgan nazariy takliflar sifatida talqin qilindi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Oliy ta’lim muassasalarida talabalar turizmini rivojlantirishning tashkiliy-pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish masalasi turistik faoliyatning mazmuni, uni tashkil etish shart-sharoitlari va kutilayotgan pedagogik natijalar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni aniqlashni talab etadi. Nazariy tahlil natijasida talabalar turizmining samarali tashkil etilishi birgina turistik resurslarning mavjudligi yoki sayohatlar sonining ko‘payishi bilan belgilanmasligi, balki talabalar ehtiyojlarini aniqlash, ta’limiy maqsadlarni belgilash, tashkiliy imkoniyatlarni muvofiqlashtirish va faoliyat natijalarini baholash kabi jarayonlarning uzviyligiga bog‘liq ekanligi asoslandi.

Talabalar turizmini rivojlantirishda mavjud imkoniyatlardan foydalanishning muhim shartlaridan biri oliy ta’lim muassasalarining turistik faoliyatni rejalashtirishga nisbatan tizimli yondashuvini shakllantirish hisoblanadi. Bunda turistik tadbirlarning maqsadi, mazmuni, ishtirokchilar tarkibi, amalga oshirish muddati, moddiy-texnik ta’minoti va kutilayotgan natijalari oldindan aniqlashtirilishi lozim. Ayniqsa, talabalar turizmini o‘quv jarayoni, ma’naviy-ma’rifiy faoliyat, yoshlar bilan ishlash hamda talabalarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish yo‘nalishlari bilan uyg‘unlashtirish uning pedagogik imkoniyatlarini kengaytiradi.

Shu nuqtayi nazardan, talabalar turizmini rivojlantirishga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash va ularni tashkiliy-pedagogik mexanizmlar bilan bog‘lash muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur omillarning mazmuni va ularning turistik faoliyatga ehtimoliy ta’siri 1-jadvalda tizimlashtirildi.

1-jadval

Oliy ta'lim muassasalarida talabalar turizmini rivojlantirishga ta'sir etuvchi asosiy omillar va ularning tashkiliy-pedagogik xususiyatlari

Omillar guruhi	Asosiy mazmuni	Takomillashtirish yo'nalishlari
Tashkiliy-boshqaruv	Turistik tadbirlarni rejalashtirish, mas'uliyatni taqsimlash va muvofiqlashtirish	Yillik dasturlar, mas'ul ijrochilar va hamkorlik mexanizmlarini belgilash
Pedagogik-metodik	Turistik faoliyatni ta'limiy va tarbiyaviy maqsadlar bilan bog'lash	Turistik marshrutlar uchun o'quv topshiriqlari va metodik tavsiyalar ishlab chiqish
Ijtimoiy-iqtisodiy	Talabalarning moliyaviy imkoniyatlari, turistik xizmatlar narxi va mavjud imtiyozlar	Hamkorlik asosida arzon turistik dasturlar va qo'llab-quvvatlash choralarini tashkil etish
Motivatsion	Talabalarning qiziqishlari, ehtiyojlari va turistik faoliyatga munosabati	Talabalar tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash va qiziqishlarga mos dasturlar yaratish
Infratuzilmaviy	Transport, turistik obyektlar, axborot va xizmat ko'rsatish imkoniyatlari	Hududiy resurslarni hisobga olgan marshrutlar va hamkorlik tarmoqlarini shakllantirish
Xavfsizlik	Marshrut xavflari, ishtirokchilar tayyorgarligi, tibbiy va tashkiliy ta'minot	Xavflarni oldindan baholash, yo'riqnoma va favqulodda vaziyatlar rejalarini ishlab chiqish

Izoh: jadval ilmiy adabiyotlarni nazariy umumlashtirish asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Jadvalda keltirilgan omillar talabalar turizmini rivojlantirishning o‘zaro bog‘liq shartlarini ifodalaydi. Xususan, tashkiliy-boshqaruv mexanizmlarining mavjudligi turistik faoliyatni rejalashtirish va amalga oshirish jarayonlarini tartibga solsa, pedagogik-metodik ta’minot ushbu faoliyatning ta’limiy mazmunini belgilaydi. Ijtimoiy-iqtisodiy omillar talabalarning turistik tadbirlarda ishtirok etish imkoniyatlariga ta’sir ko‘rsatadi, motivatsion omillar esa ularning turistik faoliyatga qiziqishi va tashabbuskorligini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Infratuzilmaviy imkoniyatlar va xavfsizlik shartlari esa turistik dasturlarni amalga oshirishning zarur tashkiliy asoslarini tashkil etadi.

Mazkur omillar o‘rtasidagi bog‘liqlikni hisobga olgan holda, talabalar turizmini rivojlantirishning to‘rt komponentli tashkiliy-pedagogik modeli taklif etildi. Model motivatsion, tashkiliy-boshqaruv, faoliyatga yo‘naltirilgan hamda monitoring-baholash komponentlarini o‘z ichiga oladi. Ushbu komponentlar turistik faoliyatni tashkil etishning alohida bosqichlari bo‘lishi bilan birga, o‘zaro uzviy aloqadorlikda faoliyat yurituvchi yagona pedagogik tizim sifatida qaraladi.

Modelning **motivatsion komponenti** talabalarning turistik faoliyatga bo‘lgan ehtiyojlari, qiziqishlari va ishtirok etish imkoniyatlarini aniqlashga yo‘naltiriladi. Ushbu komponent doirasida talabalar o‘rtasida turistik qiziqishlarni o‘rganish, ularning sayohat yo‘nalishlari bo‘yicha takliflarini yig‘ish, turistik tadbirlarda ishtirok etishni rag‘batlantirish hamda talabalar tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash nazarda tutiladi. Motivatsion mexanizmni shakllantirishda turistik faoliyatning ixtiyoriyligi, ishtirokchilar ehtiyojlariga mosligi va turistik tajribaning shaxsiy rivojlanish bilan bog‘liqligi muhim ahamiyatga ega. Talabalarning qiziqishlari va imkoniyatlarini hisobga olmasdan ishlab chiqilgan dasturlar ishtirok qamrovini kengaytirishda kutilgan natijani bermasligi mumkin.

Tashkiliy-boshqaruv komponenti turistik faoliyatni rejalashtirish, muvofiqlashtirish, resurslar bilan ta’minlash va xavfsizlik talablarini amalga oshirish

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

jarayonlarini qamrab oladi. Mazkur komponent doirasida oliy ta'lim muassasasining tegishli tarkibiy bo'linmalari, talabalar tashkilotlari va tashqi hamkorlar o'rtasidagi vazifalar taqsimoti belgilanadi. Turistik dasturlarni ishlab chiqishda ishtirokchilar soni, marshrutning davomiyligi, transport imkoniyatlari, moliyaviy xarajatlar, mavsumiy sharoitlar va xavfsizlik omillarini hisobga olish talab etiladi. Bunda yagona tashkiliy tamoyillarga asoslangan, biroq har bir oliy ta'lim muassasasining imkoniyatlariga moslashtiriladigan boshqaruv mexanizmini shakllantirish maqsadga muvofiq.

Faoliyatga yo'naltirilgan komponent turistik dasturlarni bevosita amalga oshirish va ularning pedagogik mazmunini ta'minlash bilan bog'liq. Ushbu komponent tarkibiga tarixiy-madaniy ekskursiyalar, o'lkashunoslik sayohatlari, ekologik turizm tadbirlari, ilmiy-ma'rifiy marshrutlar va boshqa turistik faoliyat shakllari kiritilishi mumkin. Turistik dasturlarni tashkil etishda talabalar tomonidan muayyan topshiriqlarni bajarish, kuzatuvlar olib borish, hududning tarixiy-madaniy xususiyatlarini o'rganish va sayohat natijalarini muhokama qilish kabi pedagogik usullardan foydalanish taklif etiladi. Bunday yondashuv turistik faoliyatni oddiy sayohatdan maqsadli ta'limiy tajribaga aylantirish imkonini beradi.

Monitoring va baholash komponenti turistik faoliyatning tashkiliy va pedagogik natijalarini aniqlashga qaratiladi. Mazkur komponent doirasida talabalar qamrovi, ishtirok muntazamligi, turistik dasturlarning xilma-xilligi, ishtirokchilar qoniqishi, xavfsizlik talablariga rioya etilishi va belgilangan ta'limiy natijalarga erishish darajasi baholanishi mumkin. Monitoring natijalaridan keyingi turistik dasturlarni rejalashtirish, mavjud kamchiliklarni aniqlash va faoliyat mazmunini takomillashtirishda foydalanish nazarda tutiladi. Shu tariqa monitoring faqat yakuniy nazorat vositasi emas, balki boshqaruv qarorlarini asoslashga xizmat qiluvchi uzluksiz jarayon sifatida talqin etiladi.

Taklif etilayotgan modelning asosiy xususiyati turistik faoliyatning tashkiliy va pedagogik jihatlarini yagona tizimda birlashtirishdan iborat. Unda talabalar ehtiyojlarini aniqlashdan boshlab, turistik dasturlarni ishlab chiqish, amalga oshirish va natijalarini

baholashgacha bo‘lgan jarayonlar o‘zaro bog‘liq holda ko‘rib chiqiladi. Modelning mazkur tuzilishi turli hududlarda joylashgan va turli ta’lim yo‘nalishlariga ega oliy ta’lim muassasalari uchun umumiy tashkiliy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Modelni oliy ta’lim muassasalari faoliyatiga tatbiq etish jarayonida har bir komponentning aniq vazifalari, amalga oshirish vositalari va baholash ko‘rsatkichlarini belgilash zarur. Shu maqsadda taklif etilayotgan tashkiliy-pedagogik mexanizmlarning tarkibi 2-jadvalda umumlashtirildi.

2-jadval

Talabalar turizmini rivojlantirishning tashkiliy-pedagogik modeli komponentlari va ularning baholash mezonlari

Model komponentlari	Asosiy vazifalar	Amalga oshirish mexanizmlari	Baholash mezonlari
Motivatsion	Ehtiyojlarni o‘rganish, axborot-targ‘ibot, talabalar tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash	Ehtiyojlarni o‘rganish, axborot-targ‘ibot, talabalar tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash	Qiziqish darajasi, ishtirok etish istagi, tashabbuslar soni
Tashkiliy-boshqaruv	Yillik dasturlar, hamkorlik kelishuvlari, resurslarni taqsimlash, xavfsizlikni rejalashtirish	Yillik dasturlar, hamkorlik kelishuvlari, resurslarni taqsimlash, xavfsizlikni rejalashtirish	Rejalarning bajarilishi, resurslardan foydalanish, xavfsizlik talablariga muvofiqlik
Faoliyatga yo‘naltirilgan	Ekskursiyalar, o‘lkashunoslik sayohatlari, ekologik	Ekskursiyalar, o‘lkashunoslik sayohatlari, ekologik	Ishtirok qamrovi, tadbirlar xilma-xilligi, o‘quv

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

	va ilmiy-ma'rifiy marshrutlar	va ilmiy-ma'rifiy marshrutlar	topshiriqlari natijalari
Monitoring-baholash	So'rovnomalar, faoliyat hisobotlari, pedagogik kuzatuv va tahlil	So'rovnomalar, faoliyat hisobotlari, pedagogik kuzatuv va tahlil	Qoniqish darajasi, ishtirok muntazamligi, belgilangan pedagogik natijalarga erishish

Izoh: jadval muallif tomonidan ishlab chiqilgan konseptual model asosida shakllantirilgan.

Taklif etilgan modelni amalga oshirishda oliy ta'lim muassasalarining turistik faoliyatni tashkil etish imkoniyatlari bir xil emasligini hisobga olish zarur. Xususan, yirik shaharlarda joylashgan universitetlar transport va turistik xizmatlardan foydalanish jihatidan muayyan ustunliklarga ega bo'lishi mumkin. Tarixiy-madaniy yoki tabiiy turistik obyektlarga yaqin hududlarda joylashgan oliy ta'lim muassasalari esa mahalliy resurslar asosida qisqa muddatli turistik dasturlarni tashkil etish imkoniyatiga ega. Shu sababli modelni tatbiq etishda barcha oliy ta'lim muassasalari uchun yagona marshrutlar yoki bir xil turistik tadbirlarni belgilash emas, balki umumiy tashkiliy-pedagogik tamoyillar asosida hududiy imkoniyatlarga mos dasturlar ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

Talabalar turizmini rivojlantirishning muhim yo'nalishlaridan yana biri turistik faoliyatni oliy ta'lim muassasalarining ta'limiy va tarbiyaviy vazifalari bilan integratsiyalash hisoblanadi. Bunda tarix, geografiya, ekologiya, madaniyatshunoslik, iqtisodiyot, arxitektura va boshqa ta'lim yo'nalishlarida tahsil olayotgan talabalar uchun turistik dasturlar tegishli fanlarning mazmuni bilan bog'lanishi mumkin. Masalan, tarix yo'nalishi talabalari uchun tarixiy obidalar va muzeylarga tashriflar, ekologiya yo'nalishi talabalari uchun tabiiy hududlarni o'rganish, iqtisodiyot va turizm yo'nalishi talabalari

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

uchun esa turistik infratuzilma va xizmat ko‘rsatish tizimlarini kuzatishga qaratilgan dasturlar tashkil etilishi mumkin. Bunday yondashuv turistik faoliyatning ta’limiy maqsadga yo‘naltirilganligini kuchaytiradi hamda talabalarning nazariy bilimlarini amaliy kuzatuvlar bilan boyitish imkonini beradi.

Shu bilan birga, turistik faoliyatning pedagogik natijadorligini oshirish uchun sayohatning uch bosqichli tuzilmasidan foydalanish taklif etiladi. Birinchi bosqichda talabalar turistik hudud, marshrut va o‘rganiladigan obyektlar haqida dastlabki ma’lumotlar bilan tanishtiriladi hamda tegishli o‘quv topshiriqlari belgilanadi. Ikkinchi bosqichda turistik faoliyat bevosita amalga oshirilib, kuzatuvlar, amaliy topshiriqlar va jamoaviy faoliyat tashkil etiladi. Uchinchi bosqichda esa sayohat natijalari umumlashtirilib, talabalar tomonidan olingan bilim va tajribalar muhokama qilinadi. Mazkur ketma-ketlik turistik faoliyatning maqsadga yo‘naltirilganligini ta’minlash hamda uning pedagogik natijalarini aniqlash uchun metodik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Tadqiqot doirasida ishlab chiqilgan konseptual modelning amaliy ahamiyati talabalar turizmini rivojlantirishga doir tashkiliy qarorlarni pedagogik maqsadlar bilan muvofiqlashtirish imkoniyatida namoyon bo‘ladi. Model oliy ta’lim muassasalarida turistik faoliyatning mavjud holatini tahlil qilish, rivojlanishga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash, istiqbolli dasturlarni rejalashtirish va natijalarni baholash uchun nazariy asos sifatida foydalanilishi mumkin. Biroq uning samaradorligini tasdiqlash uchun keyingi tadqiqotlarda turli oliy ta’lim muassasalari misolida amaliy sinovlar, talabalar so‘rovnomalari va monitoring natijalariga asoslangan empirik baholashlarni amalga oshirish zarur.

XULOSA

Oliy ta’lim muassasalarida talabalar turizmini rivojlantirishning tashkiliy-pedagogik mexanizmlarini nazariy jihatdan o‘rganish turistik faoliyatni ta’limiy, tarbiyaviy va ijtimoiy rivojlanish vazifalari bilan uzviy bog‘liq holda tashkil etish

zarurligini ko‘rsatdi. Talabalar turizmining pedagogik imkoniyatlari sayohat va ekskursiyalarning o‘tkazilishi bilangina belgilanmaydi, balki ularning maqsadga yo‘naltirilganligi, mazmuniy asoslanganligi, talabalar ehtiyojlariga mosligi hamda natijalarni baholash mexanizmlarining mavjudligiga bog‘liq. Shu sababli turistik faoliyatni oliy ta’lim muassasalarining umumiy ta’lim-tarbiya tizimiga integratsiyalash va uni izchil rejalashtirish muhim tashkiliy-pedagogik vazifa hisoblanadi.

Tadqiqotda talabalar turizmini rivojlantirishga ta’sir etuvchi tashkiliy-boshqaruv, pedagogik-metodik, ijtimoiy-iqtisodiy, motivatsion, infratuzilmaviy va xavfsizlik omillari tizimlashtirildi. Ushbu omillarning o‘zaro bog‘liqligini hisobga olgan holda motivatsion, tashkiliy-boshqaruv, faoliyatga yo‘naltirilgan hamda monitoring-baholash komponentlaridan tashkil topgan konseptual model taklif etildi. Modelning asosiy xususiyati talabalar ehtiyojlarini aniqlash, turistik dasturlarni rejalashtirish, ularni pedagogik mazmun bilan boyitish va erishilgan natijalarni baholash jarayonlarini yagona tizimda birlashtirishdan iborat.

O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalarida talabalar turizmini rivojlantirishda hududiy turistik resurslar, ta’lim yo‘nalishlari va tashkiliy imkoniyatlarni hisobga olgan holda moslashuvchan dasturlarni ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Bunda turistik faoliyatni o‘quv jarayoni va auditoriyadan tashqari tarbiyaviy tadbirlar bilan uyg‘unlashtirish, talabalar tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash, turistik marshrutlar uchun pedagogik topshiriqlar ishlab chiqish hamda natijadorlik monitoringini yo‘lga qo‘yish ustuvor yo‘nalishlar sifatida belgilanadi.

Taklif etilgan tashkiliy-pedagogik model nazariy xarakterga ega bo‘lib, uning amaliy samaradorligi keyingi empirik tadqiqotlarda tekshirilishi lozim. Kelgusida turli hududlarda joylashgan oliy ta’lim muassasalari ishtirokida model komponentlarini sinovdan o‘tkazish, talabalar turistik faolligining o‘zgarishini baholash va pedagogik natijadorlik ko‘rsatkichlarini aniqlashtirish tadqiqotning istiqbolli yo‘nalishlari hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 18-iyuldagi O'RQ-549-son «Turizm to'g'risida»gi Qonuni. LexUZ hujjati.

2. Boltaboyev M.R., Tuxliyev I.S., Safarov B.Sh., Abduxamidov S.A. Turizm: nazariya va amaliyot. - Toshkent, 2018.

3. Нафасов Д.Ш. Педагогические возможности студенческого туризма в системе образования // Педагогические исследования. - 2024. - Вып. 1. - С. 22-33.

4. Akhrorova N.U. Strategic framework for the advancement of student tourism development // Green Economy and Development. - 2024. - Vol. 2. - No. 9.

5. Джахангиров К. Основные направления развития образовательного туризма в Узбекистане // Экономическое развитие и анализ. - 2025. - Т. 3. - № 11. - С. 87-95. - DOI: 10.60078/2992-877X-2025-vol3-iss11-pp87-95.

6. Зайцева Л.А., Красильникова Н.В. Молодежный и студенческий туризм как вектор в развитии туриндустрии и образования: опыт реализации программы на региональном уровне // Научный результат. Педагогика и психология образования. - 2023. - Т. 9. - № 4. - С. 18-26. - DOI: 10.18413/2313-8971-2023-9-4-0-2.

7. Chau S. Antecedents and outcomes of educational travel in higher education // Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education. - 2021. - Vol. 29. - Article 100331. - DOI: 10.1016/j.jhlste.2021.100331.

8. Chau S., Ren L. How Does Educational Travel Promote Lifelong Learning? // International Journal of Tourism Research. - 2024. - Vol. 26. - No. 4. - Article e2731. - DOI: 10.1002/jtr.2731.

9. Stone M.J., Petrick J.F. The Educational Benefits of Travel Experiences: A Literature Review // Journal of Travel Research. - 2013. - Vol. 52. - No. 6. - P. 731-744. - DOI: 10.1177/0047287513500588.

10.Chen S.X., Yu L., Tse S.W.T., Zhang Y. When travel teaches: Unpacking student outcomes in educational tourism // Tourism Management Perspectives. - 2025. - Vol. 58. - Article 101385. - DOI: 10.1016/j.tmp.2025.101385.